

Γκρίχου

*ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν ὀργῇ σου,
ὕψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν σου.
ἐξεγέροθτι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι, ᾧ ἐνετείλω.*

Ψαλμοὶ Δαβὶδ, Ζ', 7

Εἶχα φάει δέκα μέρες φυλακή, επειδὴ, λέει, δεν εἶχα καθαρίσει καλά την ξιφολόγχη μου. Εἶχε σημάδια ἀπὸ σκουριά. Οἱ Τούρκοι ὅμως δε σκάγανε για τέτοια. Γιατί ὅταν ορμήξαμε να καθαρίσουμε ἐκεῖνο το χαράκωμα στο Σαραντάπορο, η ξιφολόγχη που μου κάρφωσε ο Τούρκος ἦταν τόσο σκουριασμένη που ἔσπασε μέσα στον ὦμο μου. Ο γιατρός μετὰ μου εἶπε πως εἶχα ἀργήσει να κοιτάξω την πληγή και, παρ' ὄλο που εἶχα βγάλει τη λάμα, το τραῦμα εἶχε μολυνθεῖ και ἤμουν σοβαρά. Αλλά, στο χαμό που γινόταν τότε, ἤμουν τυχερός που εἶχα βρει και γιατρό.

Εἶχα πυρετούς κι ὅλα τα κρέατα πάνω μου τρέμανε κι η ράχη μου ἔσπαγε προς τα πίσω ἀπὸ μόνη της. Μα το χειρότερο ἦταν που τα τσαούλια μου

χτυπάγανε και κλειδώνανε, κι όσο κι αν προσπαθούσα, δεν μπορούσα να τα ανοίξω παρά μόνο με τα χέρια μου. Ήμουν, λέει, σοβαρά και έπρεπε να καθαρίσουνε πάλι την πληγή, γιατί τα φάρμακα από μόνα τους δε θα κάνανε δουλειά. Με βάλανε κάτω και ζωντανό μου κόψανε τον μισό ώμο. Κι ύστερα πάλι πάλευα με τον πόνο και τον πυρετό, γιατί είχε έρθει κι άλλη παρτίδα με τραυματίες κι εμένα με ξεχάσανε. Ένα παλικάρι μονάχα, καινούργιος απ' το Ναύπλιο, ερχόταν δυο φορές τη μέρα και με κοιτούσε και μου άλλαζε τα φασκιά στην πληγή και μου 'δινε πότε πότε και κάτι χάπια, για τον πυρετό, έλεγε. Έτσι τράβηξα πολύ. Ούτε που θυμάμαι πόσο.

Ο πόλεμος είχε τελειώσει κι όλοι από τη σειρά μου είχανε φύγει, άλλοι για τα χωριά τους, άλλοι για τον τάφο. Όταν πια σηκώθηκα και μπορούσα να πάρω τα πόδια μου, ήμουν μονάχος και με το 'να χέρι σακατεμένο για πάντα. Ίσα που μπορούσα να το 'χω να κρέμεται στο πλάι, γι' αυτό και το βόλευα πάντα στην τσέπη του σακακιού, γιατί, όταν κρεμιόταν, με πονούσε.

Το 'κοψα για πίσω με τα πόδια. Είχε ανοίξει ο καιρός και δε μ' ένοιαζε και πολύ. Τα μέρη τα 'ξερα, και τόσο καιρό στο νοσοκομείο είχε πλακωθεί η καρδιά μου. Ήθελα αέρα. Δεν ήμουν εγώ συνηθι-

σμένος στην κλεισούρα. Μέχρι που 'φυγα για τον πόλεμο, όλη μέρα ήμουν στα λαγκάδια με τα ζωντανά κι έπειτα με τους Ευζώνους, όλο έξω στο βουνό. Στο χωριό έφτασα ένα βράδυ αργά. Είχα μέρες πολλές στο δρόμο κι είχαν αγριέψει όλα πάνω μου, μαλλιά, γένια. Κοίταξα από τη χαραμάδα και μονάχα ένα καντήλι έφεγγε στο σπίτι μπροστά από τις εικόνες. Χτύπησα την πόρτα δυνατά, να τους ξυπνήσω, γιατί είχανε μανταλωμένα και δεν μπόρεσα να ανοίξω. Άκουσα από μέσα το σούρσιμο της μάνας κι ύστερα το σύρτη, και βγήκε στην πόρτα με τη νυχτική, τα μαλλιά λυμένα. Με κοίταξε σαν να μη με γνώριζε.

– Ρε μάνα, ο Τακούλας είμαι.

Έγειρε το κεφάλι στο πλάι, γιατί δε με πίστευσε.

– Ο Τακούλας, μόη. Ο γιος σου ο μικρός.

Σήκωσε τα χέρια ψηλά και τα χτύπησε στα γόνατα:

– Παιδάκι μ'.

Μ' αγκάλιασε και με πασπάτευσε στο πρόσωπο, να δει αν ήμουν εγώ κάτω από τα γένια. Κι έστεκε έτσι κάμποση ώρα μπροστά στην πόρτα να μ' ακουμπάει, για να το πιστέψει. Έπειτα άναψε τη λάμπα κι έστρωσε μια πετσέτα στο τραπέζι και μου 'βγαλε να φάω. Κι έβγαλε και το ψωμί το φρέσκο κι απ' το

κρασί που φύλαγε για τους ξένους, κι όση ώρα έτρωγα έστεκε στο σκαμνί με τα χέρια πλεγμένα στην ποδιά και μοναχά με κοιτούσε. Είδε που το δεξί το 'χα κουλό, αλλά δε μου 'πε τίποτα. Όταν τελείωσα, μάζεψε και μου 'πε να πάω να ξαπλώσω και θα τα λέγαμε το πρωί. Ξάπλωσα κι άφησα την πόρτα ανοιχτή. Όταν νόμισε ότι με πήρε ο ύπνος, βγήκε πάλι από το δωμάτιο και πήγε μπροστά στα εικονίσματα, κι όλη νύχτα μουρμούριζε γονατιστή και σταυροκοπιόταν. Εγώ κοιμήθηκα καλά και χορτάτος.

Το πρωί μου 'ψησε καφέ, που 'χα να πιω απ' την κηδεία του πατέρα μου, και όση ώρα έπινα με κοιτούσε και περίμενε να της μιλήσω. Της είπα, και μου 'πε κι εκείνη πως όταν γύρισαν οι άλλοι κι εγώ δεν ήμουν μαζί τους με λογάρισε για πεθαμένο. Ο Μηνάς του μπατσι-Γιάννη τής είπε να μη στεναχωριέται και πως είχα ξεμείνει πιο πίσω και θα 'ρχόμουνα, αλλά δεν τον είχε πιστέψει. Και πως το καντήλι στα εικονίσματα το είχε ανάψει για μένα. Της είπα να μη στεναχωριέται άλλο, γιατί τώρα ήμουν εδώ, και τότε έμπηξε τα κλάματα. Έτσι όπως όταν είχε πεθάνει ο Χρήστος, ο αδερφός μου.

Περάσανε κάνα δυο μέρες κι η μάνα μου δεν έφυγε από το σπίτι καθόλου. Πέρασε όλο το σόι και με καλωσόρισε, κι η αδερφή του πατέρα μου μου 'φερε

πεσκέσι δυο λουκούμια. Η γριά η Σιδερέσαινα μου 'πε πως θα μου 'βρισκε και νύφη τώρα που 'χα γυρίσει να κάνω σπίτι δικό μου. Αλλά, παρ' όλο που όλοι χαιρόντουσαν που ήμουν πίσω, τους είδα πώς κοιτούσανε το χέρι μου το κουλό. Γιατί ήμουνα είκοσι δυο το πολύ, κι έτσι που 'μουνα σακατεμένος δε θα μ' έπαιρνε καμία, γιατί και βιος δεν είχα πολύ.

Σαν τελειώσανε τα σούρτα φέρτα με τους μουσαφिरαίους, είπα στη μάνα μου ότι θα πήγαινα να δω τα ζωντανά, γιατί δυο μέρες τώρα κι εκείνη τα είχε παρατημένα. Μου 'πε πως όσο έλειπα τα 'χανε κλέψει όλα, μάλλον ο Γιώργος του κουτσού, κι ήταν καιρός τώρα που τα βόλευε μόνο με το περιβόλι και ό,τι της έφερνε ο μπατασι-Γιάννης πού και πού. Της είπα πως θα πήγαινα να του ζητήσω το λόγο και να τα πάρω πίσω, γιατί τα δικά μας τα ζώα τα ήξερα, και πως αν μου 'κανε κόνξες, θα τον σκότωνα τον πούστη. Πήρα μαζί και το όπλο και πήγα στην Παναγία, που 'χε το μαντρί.

Τον βρήκα κάτω από τη συκιά που 'χε εκεί κοντά, να καπνίζουμε με τον αδερφό του. Δεν του μίλησα, μονάχα μπήκα στη στάνη και ξεχώρισα τα δικά μου. Όσο που να τα βγάλω όμως έξω, ζύγωσε και με ρώτησε τι έκανα. Του 'πα να κάτσει πίσω, που δεν ντρεπότανε να κλέβει από χήρα γυναίκα, αλλά, πριν ση-

κώσω το όπλο, ζύγωσε ο αδερφός του και μ' ένα γκέλμπερ με χτύπησε στο χέρι το κουλό κι έχασα το φως μου.

Με βρήκε ο μπατσι-Χρήστος, ο πρωτοξάδερφος της μάνας μου, μισοπεθαμένο από το ξύλο, και μ' έφερε σπίτι πάνω στο μουλάρι. Και μέρες πολλές η μάνα μου έκλαιγε δίπλα στο στρώμα. Ήταν κι η Σιδερέσαινα κάθε μέρα σπίτι και μου 'δινε μαντζούνια και γιατροσόφια. Κι όταν όλοι φεύγανε από δίπλα κι η μάνα μου κοιμότανε, έκλαιγα κι εγώ. Γιατί ήμουν άντρας μισός κι ούτε το σπίτι μου δεν μπορούσα να κρατήσω. Άμα ήταν ο Χρήστος, έλεγα. Άμα ήταν ο Χρήστος εδώ, θα τους ξεκοιλιάζα τους πούστηδες σαν τ' αρνιά. Ήμωνα όμως μόνος κι όλοι οι δικοί μου ήταν στον τάφο.

Έγιανα, αλλά από την ντροπή δεν έβγαινα από το σπίτι. Μόνο στο κτήμα πήγαινα και στις ελιές. Κι η μάνα μου όλο μαράζωνε που με 'βλεπε έτσι, χτικιασμένο κι ανίκανο.

Και δεν πέρασε χρόνος και πέθανε κι εκείνη από τη στεναχώρια της που ήμουν έτσι κακόμοιρος και πάλευα και δεν μπορούσα να κάνω τίποτα. Από τη στεναχώρια μου δεν μπόρεσα να κλάψω στην κηδεία. Είχε, ευτυχώς, τις αδερφάδες της και τη θάψανε όπως έπρεπε. Ούτε το μνήμα της δεν μπόρεσα να

σκάψω. Δυο μέτρα γης, εγώ που κάποτε γονάτιζα τα μωσχάρια στο χώμα.

Κι όλο σκεφτόμουν τι να κάνω. Γιατί τη μάνα μου την είχαν στείλει στο χώμα οι γιοι του κουτσού, κι εγώ ήμουν μοναχός και σακάτης και δεν μπορούσα ούτε τις ελιές να τινάξω.

Πήγα μια μέρα στη Σιδερέσαινα για να πάρω μια αλοιφή για το χέρι, γιατί πάλι άλλαξε ο καιρός και με πονούσε. Και με κάθισε για ένα ποτήρι κρασί και τα είπαμε. Της είπα τότε πως ήθελα να 'χα το Χρήστο μια μέρα μονάχα, να πάμε να πάρω πίσω αυτά που 'ταν δικά μας. Και πως όλοι με είχανε παρατημένο. Κι ο Θεός ακόμα.

Ώρα πολλή με άκουγε και δεν έλεγε κουβέντα. Μόνο με άκουγε. Κι όταν με πήρανε τα κλάματα, μου 'πε πως ήμουν παλικάρι και πως δεν έπρεπε να κλαίω. Μου 'πε πως είχε ακούσει από τη μάνα της, που της έμαθε για τα μάγια και τα μαντζούνια, πως στο χώμα το δικό μας οι πεθαμένοι κοιμούνται μονάχα και πως δεν είναι πεθαμένοι. Γι' αυτό και καρφώνουν το μαυρομάνικο πάνω από τον τάφο και τους θάβουν μπρούμυτα, για να μην μπορούν να σηκωθούν. Κι άμα κάνουν να σπρώξουν με την πλάτη, να τους καρφωθεί η λάμα και να ξαναγείρουν. Άμα ήθελα να σηκώσω το Χρήστο, μου 'πε, ήξερε τον τρόπο,

αλλά ήταν αμαρτία, γιατί ήταν διαβασμένος, κι άμα κάποιον τον διαβάζει ο παπάς, δεν κάνει να τον βγάζεις από το χώμα. Αλλά ήταν αμαρτία, μου 'πε, κι αυτό που περνούσα εγώ, και το κρίμα το 'παιρνε εκείνη, γιατί είχε κάνει κι άλλα, κι ένα ακόμα δε μετρούσε. Την αγαπούσε ο Θεός και κάθε φορά τη συχώραγε. Μου τα 'πε όλα σιγά, έτσι όπως πρέπει να μαθαίνεις και τα λόγια για το βασκάνεμα. Μου 'πε μονάχα να μην αγκαλιάσω το Χρήστο άμα θα σηκωθεί, μήτε να τον φιλήσω, γιατί θα θυμηθεί πώς είναι να 'σαι με τους ζωντανούς και δε θα θέλει μετά να γυρίσει στον τάφο. Κι επειδή είναι διαβασμένος με το ξόδι, δεν έκανε να περπατάει με τους ζωντανούς, παρά να κάνει ό,τι είναι να κάνει και να γυρίσει πάλι πίσω.

Το ίδιο βράδυ, όταν σκοτείνιασε, πήρα το φτυάρι και πήγα στο νεκροταφείο. Μούσκεψα το χώμα με νερό από τη βρύση του Καλόγερου, εκεί που πίνουνε οι νεράιδες, έτσι όπως μου 'πε η Σιδερέσαινα. Είπα τα λόγια, έβγαλα το μαυρομάνικο από το χώμα κι έσκαβα μέχρι αργά. Όταν άνοιξα το φέρετρο, βρήκα το Χρήστο μπρούμυτα, με τα χέρια δεμένα στην πλάτη. Του τα 'λυσα, τον γύρισα ανάσκελα και του 'σταξα στο στόμα νερό και λάδι από το καντήλι του.

– Σήκω, ρε αδερφέ. Σήκω γιατί μας έχουνε κάνει κακό.

Ήταν το αυτί του γεμάτο στα χώματα, όμως με άκουσε και άνοιξε τα μάτια – θολά σαν τοιμπλιασμένα. Με κοίταξε.

– Τι είναι, ρε Τάκη, και με σηκώνεις; Είναι αμαρτία που με ξυπνάς.

– Είναι αμαρτία, Χρήστο, αλλά περισσότερο αμαρτία είναι που με έχετε αφήσει όλοι σας μοναχό κι είμαι σακάτης και θέλουνε να με στείλουνε και μένα στον τάφο.

Του τα 'πα όλα. Κι όπως ήταν ατίναχτος από τα χώματα, σηκώθηκε και μου 'πε να πάμε στο σπίτι να πει και να φάει. Πήγαμε και κάναμε τον κύκλο, μη μας δει κανένας. Του 'βγαλα ελιές και τυρί, αλλά έφαγε μόνο το ψωμί και το κρασί. Έτσι, βρώμικος από το χώμα, χωρίς να πει κουβέντα. Όταν αποφάισε, μου 'πε να του δώσω ένα τσιγάρο. Το ρούφηξε αργά κι έπειτα μου 'πε:

– Πάμε, Τάκη.

Εγώ πήρα το όπλο κι εκείνος το σίδερο από το τζάκι. Δεν περπατήσαμε πολύ και, μ' όλο το σκοτάδι, δεν παραπάτησε πουθενά. Κάθε του βήμα ήταν σίγουρο, σαν του σκυλιού τη νύχτα. Φτάσαμε στο σπίτι και πήδησε σαν ίσκιος πάνω από την αυλόπορτα και μου άνοιξε από μέσα το σύρτη:

– Έλα.

Κι έπειτα γλίστρησε κάτω από τη χαραμάδα της εξώπορτας και πάλι μου άνοιξε από μέσα:

– Έλα.

Τους βρήκαμε στα κρεβάτια τους να κοιμούνται. Και δίπλα οι γυναίκες τους και τα μωρά. Δεν αφήσαμε κανέναν ζωντανό. Δεν άφησε κανέναν ζωντανό. Τους έσκισε τους λαιμούς στον ύπνο κι ύστερα τους έσπασε τα κόκαλα και ρούφηξε το μεδούλι. Κατάλαβα πως ο αδερφός μου είχε ξεχάσει τους ζωντανούς και μαζί μ' αυτούς και να λυπάται. Όταν τελείωσε, γύρισε και μου 'πε:

– Είδες, ρε, γιατί δεν έπρεπε να με σηκώσεις; Τώρα που μ' είδες, θα με σιχαθείς και θα με ξεχάσεις ότι με έχεις αδερφό, και ούτε τον τάφο μου δε θα 'ρχεσαι να φροντίζεις.

Βούρκωσα. Όχι γιατί είχε δίκιο. Βούρκωσα γιατί εγώ ακόμα και τότε τον αγάπαγα όπως πριν. Μ' είχε αλαφρώσει και μου 'χε σταθεί. Μου 'χε σταθεί έτσι όπως στέκεται ο αδερφός. Δε με είχε ξεχάσει.

– Όχι, ρε Χρήστο. Είσαι αδερφός μου, ρε. Τώρα που σε χρειάστηκα, πιο πολύ από ποτέ.

Και τον αγάλιασα και τον φίλησα στο πρόσωπο, έτσι που τα χώματα στα μάγουλά του γίνανε λάσπες. Μ' έσπρωξε πίσω και με τράνταξε από τους ώμους:

– Τι έκανες, ρε Τάκη; Τώρα θα θυμάμαι, ρε. Τώρα θα θυμάμαι και δε θα γυρνάω να 'μαι μόνος μου στον τάφο.

Τον κοίταξα και τον αγκάλιασα πάλι. Ούτε κι εγώ ήθελα να 'μαι μόνος μου πια.

Πήρα πίσω τα πρόβατα, και τα δικά μου και των αδερφών. Κι έφτιαξα και μαντρί καινούργιο, κι όλοι θαυμάσανε που ο σακάτης ήταν προκομμένος. Και μου κάνανε και προξενιά, γιατί όλες τις δουλειές τις κατάφερνα, παρ' όλο που ήμουν κουλός. Και κανένας δεν παραξένεψε που όλα τα 'φτιαχνα τα βράδια, γιατί τους είχα πει πως ο ήλιος μου χαλνάει το χέρι, κι όλοι το 'χανε πιστέψει. Μόνο η Σιδερέσαινα, κάθε απόγιομα που κίναγα για τις δουλειές, κουνούσε το κεφάλι και μου 'λεγε πως είναι αμαρτία να τρώω με τους πεθαμένους.